

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار
۳	فصل اول: مقدمات
۳	۱-۱ چرایی و چگونگی شکل‌گیری این پژوهش
۴	۲-۱ پیشینه
۴	۱-۲-۱ آثار مستقل
۹	۲-۲-۱ آثار ضمنی
۱۱	۳-۲-۱ عیونیان در منابع و مآخذ فارسی
۱۲	۳-۱ ارزیابی مهم‌ترین منابع و مآخذ
۱۲	۱-۳-۱ کتاب‌های طبقات و رجال
۱۳	۲-۳-۱ منابع انساب
۱۳	۳-۳-۱ منابع جغرافیایی
۱۳	۴-۳-۱ کتاب‌های تاریخی
۱۴	۵-۳-۱ منابع ویژه
۱۸	فصل دوم: بحرین، پیش از تشکیل دولت عیونی
۱۸	۱-۲ جغرافیای تاریخی بحرین (بحرین تاریخی)
۱۸	۱-۱-۲ وجه تسمیه بحرین
۲۰	۲-۱-۲ مهم‌ترین شهرها و مناطق بحرین
۳۰	۲-۲ جغرافیای انسانی بحرین تاریخی (ساکنان بحرین)
۳۰	۱-۲-۲ قبایل عرب
۳۵	۲-۲-۲ گروه‌های غیر عرب
۳۷	۳-۲ تاریخ بحرین پس از اسلام تا دولت عیونی
۳۷	۱-۳-۲ گذری بر تاریخ بحرین پیش از اسلام
۴۱	۲-۳-۲ بحرین از ورود اسلام تا شهادت امام علی (۸-۴۰ ق)

۴۵	۳-۳-۲ بحرین در دوره امویان (۱۳۲-۴۱ ق)
۴۷	۴-۳-۲ بحرین در دوره عباسیان تا دولت عیونی (۴۶۹-۱۳۲ ق)
۵۲	۵-۳-۲ وضعیت سیاسی جهان اسلام در آستانه تشکیل دولت عیونی
۵۸	فصل سوم: تاریخ سیاسی دولت عیونی؛ از زمینه‌های شکل‌گیری تا سقوط
۵۸	۱-۳ زمینه‌های شکل‌گیری و تأسیس دولت عیونی
۶۴	۲-۳ تاریخ سیاسی عیونیان: سلسله حکومتمگران
۶۵	۱-۲-۳ دوره شکل‌گیری و اقتدار (۵۳۸-۴۶۹ ق)
۷۹	۲-۲-۳ دوره جدال دو چندپارگی دولت عیونی (۵۸۷-۵۳۸ ق)
۸۴	۳-۲-۳ دوره وحدت مجدد و تجدید قوا (۶۰۵-۵۸۷ ق)
۸۹	۴-۲-۳ دوره ضعف و سقوط (۶۰۵-۶۳۶ ق)
۹۸	فصل چهارم: سیاست‌های دولتمردان عیونی؛ عوامل پایداری و انقراض آن‌ها
۹۸	۱-۴ منابع و مناسبات قدرت، اقتصاد و فرهنگ
۹۸	۱-۱-۴ منابع و مناسبات قدرت
۱۰۰	۲-۱-۴ منابع و مناسبات اقتصاد و فرهنگ
۱۰۴	۲-۴ روابط داخلی و خارجی دولت عیونی
۱۰۵	۱-۲-۴ روابط با امیران ربیعه در شام
۱۰۶	۲-۲-۴ روابط با دستگاه خلافت عباسی
۱۰۹	۳-۲-۴ روابط با فاطمیان مصر
۱۱۰	۴-۲-۴ روابط با سلجوقیان
۱۱۱	۵-۲-۴ روابط با ملوک کیش
۱۱۵	۶-۲-۴ روابط با اتابکان فارس
۱۱۶	۷-۲-۴ روابط با قبایل بحرین
۱۲۱	۳-۴ عوامل پایداری دولت عیونی
۱۲۱	۱-۳-۴ استواری دولت بر بنیاد قبیله
۱۲۲	۲-۳-۴ تعامل موفق با قدرت‌های خارجی
۱۲۲	۳-۳-۴ موفقیت در اقطاع یا سرکوبی مخالفان داخلی و اقتدار در مقابل تهدید خارجی
۱۲۳	۴-۳-۴ تقویت بنیادهای مقبولیت و مشروعیت (اعتبار دینی، علمی و فرهنگی)
۱۲۴	۵-۳-۴ توانمندی در توسعه اقتصادی و تجاری
۱۲۴	۴-۴ عوامل سقوط دولت عیونی
۱۲۵	۱-۴-۴ تقسیم قدرت، اختلاف و تفرقه
۱۲۶	۲-۴-۴ آشفتگی اقتصادی در اواخر حکومت عیونی
۱۲۷	۳-۴-۴ فساد داخلی دولت عیونی

۱۲۹	۴-۴-۴ نقش قبیله بنی عامر
۱۳۱	۵-۴-۴ نقش ملوک بنی قیصر کیش
۱۳۲	فصل پنجم: مذهب دولتمردان عیونی و مذهب رسمی بحرین در دوره عیونیان
۱۳۲	۱-۵ مذهب دولتمردان عیونی (دلایل، شواهد و نشانه‌ها)
۱۳۲	۱-۱-۵ تشیع قبیله عبد القیس و شاخه عیونی آن در متون تاریخی (وابستگی قبیله‌ای و قومی)
۱۴۱	۱-۱-۵ ارتباط عبد القیس بحرین با دو کانون شیعی کوفه و بصره
۱۵۱	۱-۱-۵ تشیع دیگر قبایل بحرین
۱۵۶	۱-۱-۵ تشیع منطقه بحرین در گزارش‌های تاریخی
۱۶۲	۱-۱-۵ شواهد نام‌گذاری‌ها
۱۶۳	۲-۵ مذهب رسمی بحرین در دوره عیونی
۱۶۳	۱-۲-۵ تشیع رسمی به روایت مورخان، جغرافی‌دانان و سفرنامه‌نویسان
۱۶۴	۲-۲-۵ کتیبه مناره مسجد الخمیس
۱۶۵	۳-۲-۵ سکه‌های عصر عیونی با متن صریح شیعی
۱۶۶	۴-۲-۵ روابط با فاطمیان مصر
۱۶۸	۵-۲-۵ روابط عیونیان با ناصر عباسی
۱۷۰	فصل ششم: عالمان و حوزه‌های فکری شیعی بحرین در دولت عیونی
۱۷۰	۱-۶ عالمان و حوزه‌های فکری شیعی از آغاز تا نیمه قرن پنجم (محدثان، متکلمان، فقیهان و ...)
۱۸۲	۲-۶ عالمان و حوزه‌های فکری شیعی در عصر عیونی (متکلمان، محدثان، فقیهان و ...)
۱۸۳	۱-۲-۶ عقل‌گرایان
۱۸۷	۲-۲-۶ نص‌گرایان
۱۸۹	۳-۶ شاعران و هنرمندان عصر عیونی
۱۹۰	۱-۳-۶ جمال‌الدین ابو عبدالله علی بن مقرب عیونی
۱۹۷	۲-۳-۶ ثعلبی عراقی
۱۹۸	۳-۳-۶ موفق‌الدین ابو عبدالله محمد بن یوسف اربلی بحرانی (م ۵۸۵ ق)
۱۹۸	۴-۳-۶ ابواسحاق ابراهیم بن احمد جذمی سکونی عبدی (قرن ۶ ق) (شاعر و فقیه و قاضی)
۱۹۹	۵-۳-۶ امیر حسام‌الدین محمد بن مغیث حنفی بصری
۱۹۹	۶-۳-۶ حسین بن ثابت بن حسین جذمی عبدی
۱۹۹	۷-۳-۶ ابوالحسن علی بن حسن بن اسماعیل عبدی بصری (۵۲۴-۵۹۹ ق)
۱۹۹	نتیجه‌گیری
۲۰۶	پیوست‌ها
۲۳۲	منابع و مآخذ

پیشگفتار

آل ابراهیم یا عیونیان، از قبایل بحرین تاریخی/بحرین قدیم هستند که حکومت عیونی را به وجود آوردند. این دولت در حدود سال ۴۶۹ هجری، با سر بر آوردن از قبیله عبد القیس و برچیده شدن بساط حکومت بازماندگان دولت قرامطه، در سرزمین بحرین تاریخی با محوریت شهرهای قطیف و احسا و در حاشیه دو دولت بزرگ عباسیان و سلاجقه شکل گرفت.

بررسی بستر شکل گیری و دوام این دولت به عنوان یکی از دولت های شیعی، نیاز به تحقیق و پژوهش بسیار دارد و تاریخ دولت های اسلامی، تاریخ دولت های شیعی و امامی، بدون تحقیق در تاریخ دولت عیونی ناقص و ناتمام است و مطالعات موجود در این زمینه نیز حلقه مفقوده ای دارد که همان تاریخ دولت عیونی است.

با چاپ کتاب *نقود الدولة العیونیه فی بلاد البحرین* تألیف نایف بن عبدالله الشرعان در مؤسسه ملک فیصل به نوعی شواهد تمدنی کافی برای اثبات پیشینه تشیع این دولت کامل شد. براساس آگاهی های داده شده در این کتاب تاکنون حدود پنجاه سکه از امرای سلسله عیونی به دست آمده که همه آنها متعلق به سال ۵۶۸ ق است. بر روی این سکه ها عبارت (علی ولی الله) حک شده است.

فقدان هر گونه کتاب یا مقاله به زبان فارسی، دوری فضای پژوهشی در ایران در این زمینه با مطالعات و پژوهش های روز کشورهای عربی و قضاوت های گاه غرض ورزانه برخی از نویسندگان سعودی و در نهایت کمبود شدید اطلاعات و آگاهی در زمینه دولت عیونی و انحصار گزارش ها به چند متن و کتاب مشخص که در پی می آید البته پیشرفت این پژوهش را با دشواری هایی مواجه نمود.

از سرفصل های این پژوهش زمینه ها و تاریخ و تحلیل شکل گیری دولت عیونی در بحرین در حاشیه دو دولت بزرگ عباسیان و سلجوقیان در بستری از تشیع امامی قبایل منطقه و تثبیت مذهب تشیع امامی به عنوان مذهب رسمی و غالب، و سیاست های این دولت، و عوامل پایایی و انقراض و مذهب آنها و همچنین عالمان و حوزه های فکری بحرین در این دوره است.

لازم است در اینجا از همکاری، مساعدت، راهنمایی و زحمات همه استادان، همکاران و دوستانی که در این پژوهش از خرمن دانش ایشان بهره برده‌ام و از لطف آن‌ها نصیب داشته‌ام تشکر کنم.

از استاد دکتر نعمت الله صفری فروشانی، استاد قاسم جوادی، دکتر محمد غفوری‌نژاد، دکتر سید علیرضا واسعی، دکتر مصطفی صادقی کاشانی، دکتر محمد جاودان، استاد محمدهادی خالقی، استاد علی صدرایی خوبی، استاد شیخ اسماعیل گله‌داری بحرانی، دکتر محمد کاظم رحمتی، دکتر سحر غفاری ممنونم و زحمتشان را ارج می‌نهم. از استاد گرامی جناب عبدالرضا حسنی که ضمن ویراست دقیق متن نکات ارزشمندی را تذکر دادند ممنونم. قدردان لطف و محبت همسر گرامیم سرکار خانم نجمه پیروی و دو نور دیده‌ام فاطمه و هانی هستم.

از مسئولان محترم و معاونت پژوهشی دانشگاه ادیان و مذاهب و نیز فرهیختگان گرامی سازمان مطالعه و تدوین کتب دانشگاهی در علوم اسلامی و انسانی (سمت) و به‌ویژه جناب آقای دکتر محمد احمدی‌منش در دفتر قم و سرکار خانم مریم شجاعی در تهران، تشکر می‌کنم.

شهریور ۱۴۰۲
مهدی سلیمانی آشتیانی